

EL CONTACTE, L'AÏLLAMENT I LA TIPOLOGIA DIALECTAL

És un tòpic de la lingüística contemporània negar qualsevol relació entre la forma d'una societat o cultura humana i el tipus de llengua que aquesta societat utilitza. Aquest pressupòsit era molt sa quan es tractava de combatre el prejudici que mantenia que una societat poc desenvolupada tecnològicament hauria de tenir una llengua senzilla, mancada dels recursos gramaticals que manifesten les llengües de les «grans cultures civilitzades». Ara bé, quan ens interessin altres menes de diferències lingüístiques que els nivells de complexitat (o altres contrastos de caire evaluatiu), potser convé esguardar més de prop, per si de cas podem explicar certs fets lingüístics a base de les característiques d'aquelles societats que els exhibeixen.

Certament, és ben sabut que el cabal lèxic d'un idioma sol reflectir els interessos quotidians de la societat que el parla. Més recentment la coneguda teoria de Basil Bernstein (1971) proposa que les classes obreres prefereixen emprar, més que les classes mitjanes, un estil de discurs (el «codi restringit») determinat per les particularitats de l'estructura social i les pràctiques de socialització d'aquestes classes, en circumstàncies on les classes mitjanes utilitzen el «codi elaborat».

Del que no s'ha parlat tant, fins fa poc, és la qüestió de fins a quin punt podem establir correlacions entre fets gramaticals —de fonologia, de morfologia, o de sintaxi— i certs aspectes de les societats on observem aquests fets. En la present comunicació volem esbossar i comentar algunes propostes procedents del sociolingüista anglès Peter Trudgill (1989, 1991a, 1991b, 1991c), per tal d'oferir una interpretació de certs aspectes

de la diferenciació dialectal catalana. Trudgill recull, per exemple, unes observacions del lingüista danès Henning Andersen (1988: 61-72) sobre un fenomen de «fortició» fonètica segons la qual una vocal llarga o tensa (o un diftong) desenrotlla una consonant oclusiva «parasítica». Així en el romantx de Bravuogn i de Surmeir de *skrever* 'escriure' hi ha una forma forta *skregver*, i de *vos* 'vosaltres', *voks*. D'aquesta mena d'evolució fonètica, més aviat rara en el llenguatge humà, Andersen en troba exemples europeus «a les parts altes de diverses valls alpines (casos del romantx i del franco-provençal), en les regions més perifèriques de Flandes, a l'altiplà poc poblat d'Eifel (Luxemburg), al cor del Hessisches Bergland (Alemanya), i als extrems occidentals més aïllats de Funen i Jutland (Dinamarca).» Trudgill nota un fenomen fonètic molt semblant a les illes Fer-Oer del Mar Nòrdic, alhora que remarca que en altres aspectes el fer-oès, tal com l'islandès, és un parlar força conservador en comparació amb les llengües escandinaves continentals: el noruec, el suec i el danès. Andersen i Trudgill comenten que les societats on es troben aquests fenòmens rars estan aïllades geogràficament, lluny dels centres cosmopolites i de difícil accés.

És una característica, diu Trudgill, de les comunitats aïllades la presència de xarxes socials fetes de lligams densos i «multiplexos», en comparació amb les xarxes socials de lligams fluïxos típics dels territoris oberts o dels grans centres urbans. Maneja aquí la teoria de les xarxes socials («*social networks*») dels sociolingüistes escocesos James i Lesley Milroy (Milroy 1980; Milroy & Milroy 1985), els quals intenten descriure el mecanisme social del canvi o de la retenció lingüística. Per dir-ho molt resumidament, una xarxa de lligams densos és una en la qual, per exemple, moltes de les persones que jo tracto es tracten entre elles —una societat on «tothom es coneix»—. Un lligam multiplex és un lligam entre individus establert segons més d'una relació social; quan dues persones a més de ser parentes, per exemple, són també companyes de treball, veïnes, i amigues. Una xarxa estreta, feta de lligams densos i multiplexos, és un mecanisme que imposa el compliment de les pròpies normes socials, entre elles les lingüístiques, i tendeix a resistir la imposició de normes vingudes de l'exterior. Una comunitat aïllada tendirà necessàriament a manifestar una xarxa social estreta, encara més si aquesta societat és relativament petita i socialment homogènia. Dins el domini català, serien un

bon exemple d'aquesta forma d'estructura social, creiem, les Illes Balears, sobretot Mallorca. (Cal tenir en compte que l'aïllament de què parlem és un concepte relatiu. Una comunitat aïllada no ha de quedar desconnectada totalment del món exterior; allò que volem afirmar, seguint el model dels lingüistes citats suara, és que els lligams interns hi seran molt més importants que els lligams externs.)

Una societat de xarxa social fluixa, en canvi, és una societat «oberta» (en termes d'Andersen 1988), més fluida, i més subjecta a influències sorgides del contacte amb altres societats i a processos «adoptius»; en fi, més inclinada a l'homogeneïtzació amb els altres grups amb què manté contactes. Exemples catalans d'això podrien ser el País Valencià al temps del repoblament cristià, o les aglomeracions urbanes del segle vint. Una societat oberta, sobretot si és d'una certa extensió, s'acostumarà a utilitzar el propi parlar amb forasters i s'obrirà a les influències dels seus usos.

Quins són, doncs, els trets lingüístics que serien típics de les dues menes de societat que hem delineat? D'entre els diversos trets que s'han proposat en triem tres per exposar aquí. Posarem exemples del mallorquí, en tant que paradigma del parlar d'una societat aïllada, comparada amb la del continent catalanoparlant en general, representant una societat més oberta a influències interdialectals i interlingüístiques. Els tres temes són: (1) l'assimilació i els processos del parlar ràpid; (2) l'evolució o la retenció de fenòmens poc naturals (dels quals la fortició vocàlica esmentada abans era un exemple); i (3) l'arcaisme en general.

L'ASSIMILACIÓ I ELS PROCESSOS DEL PARLAR RÀPID

Tractem aquí plegats fenòmens tant diacrònics com sincrònics. Els processos del parlar ràpid són aquells que faciliten la tasca de pronunciació del parlant, permetent-li estalvis d'esforç. Tendirà a no fer totes les distincions factibles en la cadena del parlar, i a practicar lenicions que consisteixen a afeblir les consonants segons l'escala de sonoritat (v., per exemple, Katamba, 1989: 103-109). El límit d'aquests processos és l'elisió. Els processos del parlar ràpid, al mateix temps que disminueixen la tasca del parlant, dificulten la de l'oient, segons Trudgill, perquè re- dueixen la quantitat d'informació fonètica o la seva audibilitat. (Potser

seria més exacte parlar no d'una *reducció* en la informació fonètica, sinó d'una més gran *distància* entre la forma dels mots aïllats i la dels mots en el context enunciatiu, això és, d'una més gran *opacitat*). El problema d'aquesta reducció (o transformació) fonètica és especialment greu per a l'oient no-natiu, és a dir, per a la persona que no està familiaritzada amb els processos en qüestió. Aquests processos també dificulten, potser, la tasca del *parlant* no-natiu, puix que representen una sèrie addicional de regles que, primer, ha d'aprendre, i, segon, ha d'implementar al moment de parlar. Així, doncs, trobarem menys probable que els processos del parlar ràpid s'estableixin com a norma única o dominant en les comunitats obertes, que mantenen més contactes amb parlants no-natius (incloem aquí parlants d'altres dialectes). Per altra banda, els processos del parlar ràpid seran molt més admissibles en les comunitats de xarxa social estreta on les particularitats del parlar local —o fins i tot les particularitats dels parlars individuals— són conegudes de tothom. Caldria esmentar també en aquest context la teoria de la «cortesía positiva» de Brown i Levinson (1987) que proposa que entre les persones que es coneixen força bé hi ha una forma de cortesía que consisteix a pressuposar la complicitat de l'oient, i a defugir l'explícit. Esforçar-se a pronunciar «acuradament» sona a massa formal, apropiat de cara a forasters, però innecessari entre coneguts. La pràctica general de la cortesía positiva també seria típica de les societats aïllades. En el mallorquí estan fortament institucionalitzats uns processos de fonètica sintàctica que donen lloc a assimilacions del punt d'articulació consonàntica, i a l'elisió d'una consonant final entre dues consonants; per exemple (Wheeler, 1986):

parlar pronunciat *pal-lar*
capsa pronunciat *catsa*
cap jove pronunciat *cad jove*
pocs buits pronunciat *pob buits*

Almenys per la seva extensió, aquest fenomen, del qual hem donat aquí només el mínim d'exemples, sembla ser únic entre els parlars catalans, i segurament contribueix força a la coneguda «dificultat» del mallorquí per als altres catalanoparlants. Parlant de la institucionalització dels processos del parlar ràpid, Trudgill diu (1991b): «esperaríem que aques-

ta institucionalització s'esdevindria menys sovint en situacions d'alt contacte en les quals la llengua o el parlar és utilitzat per persones que no el tenen com a llengua materna».

L'EVOLUCIÓ O LA RETENCIÓ DE FENÒMENS POC NATURALS

Quan parlem aquí de «naturalitat» ens referim a les propostes sobre la naturalitat lingüística de les escoles de *Fonologia Natural* (Dressler, 1984) i *Morfologia natural* (Dressler, 1987; Wheeler, 1991). Breument, els fenòmens més naturals són els no-marcats-no-marcats, això és, o bé des del punt de vista universal, o bé des del punt de vista d'un cert tipus lingüístic, (o bé des del punt de vista del sistema lingüístic d'un idioma concret). La fortició vocàlica observada per Andersen és un exemple d'un fenomen poc natural. La proposta d'Andersen i de Trudgill és que les evolucions d'aquesta mena, no gaire freqüents, tenen moltes més possibilitats d'establir-se en comunitats aïllades que no pas en varietats obertes o metropolitanes, constantment confrontades amb varietats que no practiquen el fenomen en qüestió, i subjectes a les tendències homogeneïtzadores del contacte interdialectal. Com a exemple d'un fenomen morfològic no-natural podem citar el cas de les formes balears amb afix zero a la segona i tercera persones del singular del present de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació: *que tu cants, que ell(a) cant*. Aquestes formes varen sobreviure fins als primers decennis (si més no) d'aquest segle a Mallorca, mentre sembla que havien caigut en desús al continent uns quatre segles abans. Llur no-naturalitat està en el fet d'expressar per un afix zero una categoria secundària («marcada»), el subjuntiu, enfront de l'indicatiu; la infracció contra la naturalitat és especialment greu quan l'indicatiu corresponent sí que té expressió formal positiva (*tu cantes, ell(a) canta*). És a dir, en el sistema heretat i mantingut durant segles a Mallorca, l'expressió formal de les categories d'indicatiu i de subjuntiu no solament no corresponia a la complexitat semàntica (aquesta manca de correspondència és ben acceptable; vegeu, per exemple, al català del Principat, les formes *cantis, canti*, amb marcs formals equivalents a *cantes, canta*), sinó que anava justament al revés, cosa molt més rara.

En el mateix subsistema, el temps present de la primera conjugació, el

mallorquí ha evolucionat, per raons d'analogia morfològica, unes formes ben poc naturals des del punt de vista de l'estructura fonològica de la síl·laba. Es tracta de les formes de la primera persona del present d'indicatiu com ara *compr*, *lliur*, *accept*, *penj*, *corr*, on el radical acaba en un grup consonàntic que generalment en català no pot estar en posició final de síl·laba i que demana una vocal de suport (Wheeler, 1987). El mallorquí ha interpretat la terminació vocàlica originària com un al·lomorfe de la desinència zero més freqüent, i l'ha suprimit per analogia amb aquella (una simplificació morfològica; veg. Wheeler, 1991) malgrat l'anomalia fonològica de les síl·labes resultants, totalment alienes a la tipologia fonològica del català.

Un tercer cas de poca naturalitat lingüística en el parlar mallorquí podria ser el conegut procés d'africació de les sibilants en contacte, pel qual *dones sordes* sona *donetsordes*, i *sis xots* sona *sitxots*. Aquest procés segurament no es troba gaire sovint, almenys a Europa, i és de molt mal explicar. No sembla, almenys, que es pugui interpretar com un procés simplificador del parlar ràpid.

L'ARCAISME

Quan remarcuem (com fa Trudgill, 1991a) que les societats aïllades, com ara Islàndia o les Illes Fer-Oer, tendeixen a l'arcaisme lingüístic, evidentment cal matisar bastant. En primer lloc hem de distingir entre els canvis lingüístics per evolució interna i els canvis que resulten del contacte amb altres varietats. La lingüística històrica ha acostumat interessar-se fonamentalment pels primers, els únics que serveixen per a la reconstrucció comparativa. Els segons, però, són evidentment d'una importància semblant quan es tracta de donar compte de la transformació lingüística en general. Serà la poca influència del canvi produït pel contacte allò que donarà un caire arcaic als parlars aïllats en comparació amb els «oberts», més que no pas una resistència general envers l'evolució. El canvi lingüístic produït per contactes entre grups socials és un tema principal de l'obra important dels lingüistes nord-americans Thomason i Kaufman (1988). Dintre del canvi per contacte aquests autors distingeixen entre el canvi per préstec i el canvi per mudament («shift»); en el segon cas es

tracta dels grups que abandonen el parlar propi per adoptar un parlar de més prestigi. Els efectes del mudament, segons aquests autors, no són únicament els coneguts efectes atribuïbles al substrat, sinó també les simplificacions degudes a l'aprenentatge imperfecte d'una segona llengua (o dialecte), sobretot pels adults. Entre les simplificacions d'aquesta mena Thomason i Kaufman (1988: 129-130) posarien l'abandonament d'oposicions fonèmiques i morfològiques, el reemplaçament d'elements més marcats per elements menys marcats, i l'eliminació d'alternances al·lofòniques. (Trudgill, 1991a, hi afegeix la tendència a suprimir les classes morfològiques arbitràries així com els al·lomorfismes «opacs».) Thomason i Kaufman admeten que el contacte (interdialectal) pugui de vegades ocasionar complexitat (vegeu també Trudgill 1986, 1989b) —en serien exemples del català continental l'establiment del contrast *tj/j* i la lexicalització de l'elisió de la *r* final: *dur* en front de *cor*—, però creuen que l'efecte més general del contacte intens i allargat entre dialectes o idiomes afins és la simplificació. Aquest fenomen arribaria al seu grau màxim en les llengües criolles, i és en relació amb aquesta tendència que hom qualifica de «semicriollitzats» (o «criolloïdes», Trudgill, 1989b) els parlars (com ara el valencià apitxat, o l'anglès modern) que manifesten les influències d'uns contactes molt intensos. Les evolucions per motius interns, en canvi, no demostren cap *preferència* per les tendències simplificadores. Esmentem a tall d'exemplificació només alguns dels coneguts arcaïsmes fonològics i morfosintàctics del mallorquí: el manteniment de vuit vocals tòniques i quatre d'àtones, el contrast *b/v*, el manteniment de les consonants geminades; la primera persona del singular del present d'indicatiu amb desinència zero, l'alternança *esc/eix* als verbs «incoatiu» de la 4a conjugació, el manteniment de la vocal tònica /á/ a les persones 4 i 5 del present d'indicatiu i al pretèrit de subjuntiu de la primera conjugació, l'ús fins ben entrat aquest segle del pretèrit sintètic; l'ordre dels pronoms clítics amb el de tercera persona davant dels de les altres persones, el sistema de tres articles definits derivats d'*ipse*, *ille*, i *dominus*, els perfets compostos amb *esser* al costat dels amb *haver*, i la concordança dels participis, en el perfet compost, amb moltes menes de complement directe. Entre aquests arcaïsmes, molts corresponen al manteniment de contrastos o d'alternatives, en lloc de les tendències homogeneïtzadores del català continental que demostra un decantament a favor

d'una de les alternatives, en el qual no hem de descartar la influència, a vegades, de la llengua veïna.

En aquesta comunicació hem intentat delinear una manera de comparar certes menes de societat i d'establir uns lligams causals entre les característiques socials i certs fenòmens lingüístics, tant els sincrònics com els diacrònics. La nostra síntesi està molt lluny de reflectir la riquesa dels conceptes sociolingüístics de les teories que hem esmentat. Hem posat exemples d'un dialecte català perquè es vegi *grosso modo* cap on ens pot dur l'enfocament que manegem, no tant per defensar la teoria com per demostrar que es pot aplicar de manera suggeridora a la diferenciació dialectal del català. Convindria aprofundir les investigacions sòcio-històriques que poguessin donar cos a les caracteritzacions extremament esquemàtiques que hem proposat aquí.

MAX W. WHEELER

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANDERSEN, HENNING (1988): *Center and periphery: adoption, diffusion and spread*, dins JACEK FISIĄK (ed.): *Historical dialectology, regional and social* (Berlin, Mouton de Gryter), pàgs. 39-83.
- BÉRNSTEIN, BASIL (1971): *Class, codes and control*, vol. 1 (Londres, Routledge & Kegan Paul).
- BROWN, PENELOPE & LEVINSON, STEPHEN C. (1987): *Politeness. Some universals in language usage* (Cambridge, University Press).
- DRESSLER, WOLFGANG U. (1984): *Explaining natural phonology*, «Phonology Yearbook», 1, pàgs. 29-51.
- (ed.) (1987): *Leitmotifs in natural morphology* (Amsterdam, John Benjamins).
- KATAMBA, FRANCIS (1989): *An Introduction to Phonology* (Londres, Longman).
- MILROY, LESLEY (1980): *Language and social networks* (Oxford, Blackwell).
- MILROY, JAMES & MILROY, LESLEY (1985): *Linguistic change, social network and speaker innovation*, «Journal of Linguistics», 21, pàgs. 339-384.
- THOMASON, SARAH GREY & KAUFMAN, TERRENCE (1988): *Language contact, creolization, and genetic linguistics* (Berkeley, University of California Press).
- TRUDGILL, PETER (1986): *Dialects in contact* (Oxford, Blackwell).

- TRUDGILL, PETER (1989a): *Contact and isolation in linguistic change*, dins L. E. BREIVIK i E. H. JAHR (eds.): *Language change: contributions to the study of its causes* (Berlin, Mouton de Gruyter), pàgs. 227-237.
- (1989b): *Interlanguage, interdialect and typological change*, dins SUSAN GASS i altres (eds.): *Variation in second language acquisition*, vol. 2: *Psycholinguistic issues* (Clevedon, Multilingual Matters), pàgs. 243-253.
- (1991a): *Dialect typology*. Conferència feta a la Philological Society, Londres, 18 de gener de 1991.
- (1991b): *Dialect typology: isolation, social network, and phonological structure*, (article en premsa).
- (1991c): *Dialect typology and social structure*, dins E. H. JAHR (ed.): *Language contact and language change* (Berlin, Mouton de Gruyter).
- WHEELER, MAX W. (1986): *Catalan sandhi phenomena*, dins HENNING ANDERSEN, (ed.): *Sandhi phenomena in the languages of Europe* (Berlin, Mouton de Gruyter), pàgs. 475-488.
- (1987): *L'estructura fonològica de la síl·laba i del mot en català*, «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», 14 = *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 6, pàgs. 79-108.
- (1991): *Natural morphology and the Catalan first person singular present indicative*, (manuscrit).

